

Dušan Maljković,
Doktorand na Filozofskom fakultetu
Univerziteta u Beogradu

HOMOSEKSUALNOST, EROS I TANATOS: JEDNO ČITANJE „ČOVEČJEG SEKSUALNOG ŽIVOTA“

Dušan Maljković,
PhD student at the Faculty of Philosophy of the University of Belgrade

Homosexuality, Eros and Thanatos: A Reading of “The Sexual Life of Human Beings”

Abstract: During World War One, Freud delivered a lecture entitled “The Sexual Life of Human Beings”, in which he presented two of his most subversive discoveries. The first is that every form of sexuality is “perverse” because it is not exclusively focused on natural reproduction. The second is that childhood is marked by a very diverse experimental oasis of “polymorphously perverse” infantile erotism. In that way, homosexuality becomes a part of denaturalised instinctual sexuality made of the “natural” instinct of Eros, while Thanatos represents a constituent part of every subject regardless of its sexual orientation.

Keywords: homosexuality, Eros, death instinct, revolution, “perversion”, instinct

Apstrakt: Predavanje naslovljeno „Čovečji seksualni život“ Frojd drži u Beču tokom Prvog svetskog rata, predstavljajući dva svoja najsubverzivnija otkrića. Prvo, svaka seksualnost je „perverzna“ jer nije isključivo usmerena ka prirodnoj reprodukciji. Drugo, detinjstvo obeležava šarenolika eksperimentalna oaza „polimorfno perverzno“ infantilnog erotizma. Homoseksualnost tako postaje deo denaturalizovane nagonске seksualnosti obrazovane od „prirodnog“ instinkta Erosa, dok Tanatos predstavlja sastavni deo svakog subjekta bez obzira na seksualnu orijentaciju.

Ključne reči: homoseksualnost, Eros, nagon smrti, revolucija, „perverzija“, instinkt

*I doista dugo mora ponad bregova
poput teške oluje visiti onaj ko jednom
treba da upali svetlo budućnosti.
Fridrih Niče, Tako je govorio Zaratustra*

Uvod u razumevanje (homo)seksualnosti u psihoanalizi

Neka naslov dela *Uvod u psihoanalizu*¹ ne zavede na pogrešan put! Nije reč ni o kakvom sažetom izlaganju „nauke o ljudskoj duši“, već o predsta-

1 Sigmund Frojd, *Uvod u psihoanalizu* (Novi Sad: Matica srpska, 1976).

vljanju celog spektra psihoanalitičke spekulacije, veoma dobro razvijene do akademskih godina 1915–16. i 1916–17. kada je Frojd držao prelegedna predavanja o psihoanalizi na Univerzitetu u Beču.² Otac ove „opasne metode“ – kako je Kronenberg naziva u istoimenom filmu iz 2011. godine, gde posebno ističe nameru osnivača psihoanalize da „donesu kugu u Ameriku“ [!] – posredstvom tih predavanja daje njen širok i iscrpan pregled. Sigmund Frojd nalazi se u situaciji koju Kant opisuje kao javnu upotrebu uma u *novinskom članku o prosvetćenosti*³ i tako pokušava da obrazovanu publiku uputi u svom dvadesetom predavanju u ono što naziva „čovečjim seksualnim životom“.⁴ Analogija sa Kantom sastoji se u svojevršnom prevratu: ako je kritički poduhvat nemačkog prosvetiteljskog filozofa dominantno uperen ka religiji, čije se dogme u praktičnom životu zajednice vernika imaju poštovati – ali u teorijskom domenu moraju preispitati kako bi se izašlo iz „samoskrivljene maloletnosti čovečanstva“ – onda je Frojdov cilj da takav pristup primeni na seksualnost i izvede nas iz njenog široko raširenog „infantilnog“ poimanja i dovede do naučnog razumevanja Erosa:

Nešto što je složeno iz vođenja računa o suprotnosti polova, o pribavljanju zadovoljstva, o funkciji rasplodavanja i o karakteru nepristojnoga koje se ima kriti: to će biti dovoljno za sve praktične potrebe. Ali to više nije dovoljno u nauci.⁵

Stoga bečki analitičar započinje pokušajem da definiše seksualnost. Pri tome, nailazi na problem koji predstavlja njeno uobičajeno određenje kao genitalnog odnosa koji kao svoj cilj ima oplodnju odnosno, u krajnjoj liniji, biološku reprodukciju. Kako bi napravio otklon od toga, Frojd, već na početku, u seksualno polje uključuje *homoseksualnost* koja neposredno odstupa od teleologije razmnožavanja. Obeležavajući je „perverzijom“ u smislu od početne (zdravorazumske) norme, on će na početku ove transgresije moralnog, uvođenjem u nauku psihoanalize, stići do i dan-danas najkontroverznije teme dečije seksualnosti, označavajući upravo detinjstvo polimorfno perverznim, najeksperimentalnijim delom ljudskog sazrevanja. „Perverzija“ – da, pod znacima navoda – upravo dolazi iz prvih godina života, iz specifičnog „zadržavanja“ pojedinih seksualnih praksi iz najranijeg doba u zreloom dobu, kada se većina ljudi primiče „zreloj“, genitalnoj seksualnosti. Naglasak treba staviti na reč *primicanje* – ne postoji, naime, seksualnost koja ne bi minimalno odstupila od tog „ideala“, te Frojd insistira na tome da, između ostalog, istopolne seksualne težnje bivaju prisutne kod svih neurotičara, što se nadovezuje na ranije iznetu tezu u radu *Tri rasprave o seksualnoj teoriji*⁶ o „izvornoj biseksualnosti“.

- 2 Psihoanaliza kao sistemsko mišljenje obrazuje se na samom početku 20. veka prelomnim, temeljnim Frojdovim radom objavljenim 1900. Srpski prevod: Sigmund Frojd, *Tumačenje snova*, Odabrana dela Sigmunda Frojda – ODSF, tom 6 i 7 (Novi Sad: Matica srpska, 1976).
- 3 Imanuel Kant, „Odgovor na pitanje: 'Šta je prosvetćenost?'“ u: *Um i sloboda – spisi iz filozofije istorije, prava i države*, Velika edicija ideja (Beograd: Časopis ideje, 1974), 43–48.
- 4 Sigmund Frojd, *Uvod u psihoanalizu*, ODSF, tom 2 (Novi Sad: Matica srpska, 1976), 283–298.
- 5 *Ibid.*, 284.
- 6 Sigmund Frojd, *Tri rasprave o seksualnoj teoriji*, ODSF, tom 4 (Novi Sad: Matica srpska, 1976).

Obraćajući se pred „finom“ bečkom publikom onako kako je uljudno bilo osloviti ih u to – i ne samo u to doba – služeći se frazom „gospode i gospodo“, možda signalizirajući na samom „otvaranju karata“ da mu se komunističko drugarstvo ne dopada, Frojdovo predavanje ipak možemo da pročitamo kao revolucionarno u domenu subverzije onoga što se podrazumeva pod sintagmom građanskog morala. Reč je manevru koga je Frojd u potpunosti svestan upravo uvođenjem homoseksualnosti, te „moralne pošasti“. Njegovo izlaganje se na tom tragu može shvatiti i kao dramski tekst ne samo zbog toga što je svaka situacija predavanja performativna u bitnom smislu, već zato što ono sledi i neke od postavki Aristotelove *Poetike*⁷ koja radnju tragedije smešta između podražavanja (*μίμησις*) i „pročišćenja“ (*καθάρσις*): Frojd će, u početku, nakon humornog ulaska u temu „perverzije“ – pitajući se retorički da li je porođaj nešto seksualno, duhovito dodajući da u svakom slučaju nije ništa nepristojno – oponašati užasnutost kompedijumom perverzih praksi što se nižu kao nakazni demoni – dok kaštiguju svetog Antonija – na slici Petera Brojgela Starijeg iz 1602. godine. Zatim će, u nastavku izlaganja, ovo dvostruko subvertovati, dovodeći nas do pročišćenja od ove inicijalne užasnutosti do prihvatanja „perverzije“ kao nečeg što je normalna pojava u polju seksualnosti. Prva subverzija dešava se neposredno nakon pomenutog navođenja:

Kakav stav da zauzmemo prema ovim neobičnim vrstama seksualnog zadovoljavanja? Sa ogorčenjem, sa izjavom svog ličnog negodovanja i uveravanjem da mi nemamo te požude, nećemo očevidno ništa učiniti. [...] Odbacivanje tih pojava, pod izgovorom da su to samo retkosti i čudnovatosti, moglo bi se i samo lako odbaciti. Naprotiv, u pitanju su vrlo česte, veoma rasprostranjene pojave.⁸

Druga subverzija sledi pri kraju izlaganja:

Znam da ste već odavno hteli da me prekinete, da mi doviknete: dosta tih užasa! Zar izbacivanje izmeta da bude izvor seksualnog zadovoljavanja, koje čak odojče iskorišćuje? Zar izmet dragocena supstanca, čmar neka vrsta polnog organa! [...] Ne gospodo! Vi ste samo zaboravili da sam ja hteo da vam iznesem činjenice infantilnog seksualnog života u vezi sa činjenicama seksualnih perverzija.⁹

Dakle, samo iznošenje istine o seksualnosti u javnost, imenovanje stvari takve kakve zaista jesu i istrajavanje na nauci kao posrednici ove istine koja ne proučava ekstese već opšte tendencije, koje perverzije jesu po svojoj prirodi, predstavlja čin koji temeljno raskida sa prethodnim stanjem: reč je dakle, o *naučnoj i moralnoj revoluciji*.

Revolucionarnost o kojoj govorim bila je prepoznata upravo iz krugova komunističkog pokreta u Rusiji, uprkos Frojdom otvorenom antikomuniz-

7 Aristotel *O pesničkoj umetnosti* (Beograd: Dereta, 2015).

8 Sigmund Frojd, *Uvod u psihoanalizu*, ODSF, tom 2 (Novi Sad: Matica srpska, 1976), 286.

9 *Ibid*, 294.

mu i raskidom sa Vilhelmom Rajhom „jer je on bio član crvene partije“, gde je na inicijativu Trockog bio preveden, a mnoge njegove ideje bile korišćene u novom seksualnom obrazovanju u najranijem dobu postojanja Sovjetskog Saveza. Sa druge, prekoatlantske strane, tu dimenziju uviđa i Alfred Kinsi, nadahnut upravo ocem psihoanalize. Američki seksolog empirijski utemeljuje i verifikuje Frojdove nalaze o široko rasprostranjenoj homoseksualnosti u radu *Seksualno ponašanje muškaraca*¹⁰ iz 1948. godine – preko 50% muškaraca i 28% žena imalo je neku vrstu homoseksualnog odnosa bar jednom u toku života, dok je, u zaključku, seksualnost viđena kao kontinuum između dve krajnosti na skali od 1 do 6 – „čiste heteroseksualnosti“ (1) i „čiste homoseksualnosti“ (6), gde ovoj poslednjoj pripada oko 4% muškaraca (dok je još 6% bilo između 5 do 6, što ukupno čini danas široko prihvaćenu cifru od 10% homoseksualnih osoba u svetskoj populaciji).

Dvadeset godina kasnije, jedan mali, gotovo neprimetni „komentar“ Romana Polanskog u filmu *Rozmarina beba* iz 1968. godine govori o značaju koji je ovo istraživanje imalo u Americi na pokretanje seksualne revolucije koju je, bez sumnje, dobrim delom misaono inicirao Frojd. U jednom kadru, na svega nekoliko sekundi, u kućnoj biblioteci njujorškog bračnog para pod opsadom satanista, nalazi se i Kinsijeva knjiga! Setimo se da đavo, u jednoj jedinoj sceni u kojoj se pojavljuje, između sna i halucinacije, ima seksualni odnos s protagonistkinjom. Tako se Polanski suptilno podsmeva i dalje dominantom moralističkom pristupu erotici kao đavolskom zamešateljstvu, kao što takvo poimanje seksualnosti suprotstavlja, poput bečkog analitičara 1915. godine, onom naučnom koje jeste revolucionarno. Kinsi i Frojd nepovratno su promenili naše razumevanje seksualnosti u 20. veku i inicirali korenite društvene i političke promene kada je reč o odnosu koji imamo prema njoj.

Homoseksualnost kao sastavni deo opšte seksualnosti

Da ništa više nije uradio sem da je predavanje naslovljeno „Čovečiji seksualni život“ započeo izlaganjem o homoseksualnosti, to bi već bio dovoljno radikalan gest koji implicira – kao što ću objasniti u narednim redovima – da homoseksualnost, kako Badiju kaže, „nije ništa drugo nego jedna sastavnica generičke seksualnosti.“¹¹ Međutim, postavlja se pitanje zašto Frojd to radi, odnosno zašto bira baš homoseksualnost da bi započeo svoju analizu seksualnih raznovrsnosti mišljenih kao odstupanja od pretpostavljene reproduktivne svrhe, budući da i mnoge druge seksualne prakse nju ne ispunjavaju? Njegov tekst sugerise da je reč o „najmanjem“ odstupanju, jer „sad sleduje dug niz abnormalnosti čije se seksualno delanje sve više udaljuje od onoga što se jednom razumnom čoveku čini dostojno želje.“¹² Čini se da ipak nije samo to u

10 Alfred C. Kinsey, Wardell B. Pomeroy, Clyde E. Martin, *Sexual Behavior in the Human Male* (Philadelphia: W. B. Saunders, 1948).

11 Alain Badiou, „Kriza seksualnosti“ u: *Stoljeće*, Izdanja Antibarbarus (Zagreb, 2008), 76.

12 Sigmund Frojd, *Uvod u psihoanalizu*, ODSF, tom 2 (Beograd: Matica srpska, 1976), 284–285.

pitanju, već o jednom taktičkom oponiranju „univerzalnoj heteroseksualnosti“ uvođenjem onoga što se na prvi pogled vidi kao njen neposredni opozit. Time se najbolje urušava samorazumljivost reproduktivne teleologije seksualnosti i otvara mogućnost da se iznese lepeza seksualnih objekata i ciljeva koji od nje odstupaju. Takođe, Frojd insistira da su „perverzije“, kao što smo već rekli, prisutne u tolikoj meri da ne mogu da se smatraju pukim ekscesima, te naglašava da one nisu „znakovi degeneracije“, već da se univerzalno javljaju u raznim kulturama i istorijskim periodima, kako pokazuje Ivan Bloh. Otuda je homoseksualnost „sastavnica generičke seksualnosti“, jedna od njenih mogućih formativnih ishoda u „dominantnoj homoseksualnosti“.

S druge strane, ono revolucionarno u Frojdom tekstu nalazi se i u tome *kako* on razume homoseksualnost. Suprotstavljajući se ideji „trećeg pola“ koju krajem 19. veka zastupa Magnus Hiršfeld i njegov Naučni humanitarni komitet o tome da su tela homoseksualaca prelazna varijanta između dva bazična pola, „ženskog“ i „muškog“ – uvodeći tako, nažalost pogrešno, ideju *međupolnog stanja* koja tek poslednjih godina dobija adekvatnu naučnu obradu (pre svega zahvaljujući pokretu za prava interseks osoba) – osnivač psihoanalize tvrdi da je homoseksualna želja prisutna kod svih neurotičnih lica, te sugeriše da ona nije stvar fizičke konstitucije, već pre psihičke dispozicije. Navedena teza mogla bi se razumeti kao „patologizacija homoseksualnosti“ dovođenjem u vezu sa neurozom, ali je priroda ove Frojdove veze drugačija: ako je neurotično ponašanje bitno vezano sa nerealizacijom seksualnosti, jasno nam je da problem nastaje u nemogućnosti ostvarenja homoseksualne želje u društvenom sistemu koji je sankcioniše. U tom kontekstu, psihoanaliza predstavlja kritiku i odstupanje od dominantnog medicinskog i psihijatrijskog modela koji za seksualna odstupanja traži uzroke isključivo u pretpostavljeno prethodećim telesnim modifikacijama. Naprotiv, ova nauka insistira na tome da često postoji i drugačiji smer delovanja: psihičko stanje može menjati – tačnije, uvek-već menja – rad telesnih organa, kao što može i erotizovati različite telesne regije, spoljne i unutrašnje.

Da bismo ovo dodatno razjasnili, razmotrimo na kratko jednu od Frojdovih studija slučaja, popularno poznatu pod nazivom *Doktor Šreber*,¹³ na koji i referira u navedenom poglavlju *Uvoda u psihoanalizu*. U jedinjoj analizi koju rekonstruktivno izvodi na osnovu dnevničkih zabeležaka i jednoj koja ulazi u oblast psihoze – jer doktor Šreber veruje da mu se ovo zbiva:

Sada sam potpuno svestan da poredak sveta, hteo to ja ili ne, imperativno zahteva uzimanje moje muškosti, i da mi iz razumnih razloga ne preostaje išta drugo nego da se pomirim sa mišlju svog pretvaranja u ženu. Dalja posledica uzimanja moje muškosti može biti samo oplodnja božjim zracima radi stvaranja nove vrste ljudi.¹⁴

13 Sigmund Frojd, *Paranoja i homoseksualnost* (Beograd: Čigoja štampa, 2003).

14 *Ibid*, 23.

Bečki analitičar nalazi da je njegovo stanje izazvano odbranom – kroz potiskivanje – od sopstvene homoerotske želje, ne tom željom po sebi. Njegova feminizacija izazvana je težnjom da postane sopstvena majka i tako bude objekat želje oca, što predstavlja kršenje dvostrukog tabua: *incestuoznog i homoseksualnog*. Upravo zato se seksualna želja za ocem izmešta u Boga, a istopolna težnja u sopstvenu feminiziranost, prihvatajući da je to nužnost za uspostavljanje poretka novog sveta čiji je Šreberov mesijanski zadatak da ga stvori. Takođe, homoseksualnost se u Frojdovom zaključku pojavljuje kao normalna faza u razvoju seksualnosti, očuvana i nadalje u „zrelom subjektu“, kroz uvek prisutni *autoerotizam i narcizam*.

Ostavljajući po strani koliko Frojd uspeva da se uhvati u koštac sa psihozom – setimo se da na jednom mestu i sam prepoznaje „monotoniju psihoanalitičkih zapažanja“ kada se suoče sa fantazmagorijskim svetom doktora Šrebera – i tako otvara za prostor kritiku koju mu upućuju Delez i Gatari u *Anti-Edipu*¹⁵ da ostaje u okvirima porodične geneze seksualnosti i izučavanja neuroze. On zadržava psihozu u domenu neizlečivog. Važna posledica ovakvog pristupa jeste depatologizacija „psihotičnog subjekta“, pokušaj da se njegovom „ludilu“ ponudi „objašnjenje“ zasnovano na analizi lične istorije i potcrta da je paranoična reakcija na homoseksualnost plod složene društvene situacije, a ne fiziološke degeneracije. Na tom tragu Frojda možemo čitati i kao prvog „velikog“ antipsihijatra.¹⁶

Nagon smrti i homoseksualnost

U nastavku citata koji smo ponudili u prethodnom odeljku Badiju kaže: „Nema ničeg prirodnog ili samorazumljivog u tome da je za nekog subjekta nositelj objekta želje drugi spol.“¹⁷ Zašto nema ničeg prirodnog? U radu *S one strane principa zadovoljstva*,¹⁸ Frojd izvodi nagon smrti (*Todestrieb*) kao opozit principu zadovoljstva (*Lustprinzip*) – dok potonji izlazi iz Erosa u širem značenju te reči, nešto kao kreativnu težnju života za (psiho)fizičkim razvojem, rastom i prokreacijom – a kasnije visokim kulturnim produktima proizvedenim kroz sublimaciju – dotle prvi predstavlja „tendenciju raspada“, težnju ka okončavanju života. Entropija, kao težnja fizičkog sistema da pređe u niže energetske stanje predstavlja i sudbinu svakog živog organizma, jer je to opšta tendencija anorganske materije od koje smo potekli i koja ograničava vremensko trajanje svakog pojedinačnog života. Drugim rečima, u svaku je-

15 Feliks Gatari, Žil Delez, *Anti-Edip. Kapitalizam i shizofrenija* (Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1990).

16 Takođe, Frojd potpisuje i peticiju za ukidanje paragrafa 175 nemačkog krivičnog zakona kojim se kažnjavaju istopolni akti, zajedno s Tomasom Manom i Albertom Ajnštajnom, što ga čini jednim od prvih „aktivista“ pre pojave modernog lezbejskog i gej pokreta. To-liko o njegovim zaslugama po svim prethodno navedenim pitanjima.

17 Alain Badiou, „Kriza seksualnosti“ u: *Stoljeće*, 76.

18 Sigmund Frojd *S one strane principa zadovoljstva. Ja i Ono* (Novi Sad: Svetovi, 1994).

dinku ekosistema na Zemlji upisan je, po rođenju, i njen kraj, tako da je svrha života, njegov finalni uzrok odnosno cilj – upravo smrt.

Frojd na taj način, po sopstvenom priznanju, preuzima jednu od temeljnih postavki Šopenhauerove filozofije iznete u knjizi *Svet kao volja i predstava*.¹⁹ Na to se odvažuje iz dva razloga. Prvi je „pozadinski“ – kazaću to ova-ko trapavo, u nedostatku bolje formulacije – i predstavlja njegov narastajući pesimizam u vezi ljudske prirode, posebno s obzirom na Prvi svetski rat i razaranja koje je doneo. Frojda je deprimirala neverovatna količina agresije ispoljena u najgnusnijom zverstvima velikog evropskog vojnog konflikta i imao je potrebu da ponudi objašnjenje za taj fenomen. Drugi je „terapeutski“. Ako mi je dozvoljeno da tako kažem, u radu sa pacijentima, bečki analitičar primećuje prisilnu tendenciju ka ponavljanju, odigravanju istih događaja, nemogućnošću da se „krene dalje“ i prevaziđe ispoljeni simptom. Nagon smrti je upravo ova konzervaciona tendencija koja nas u krajnjoj liniji „vraća“ na početno stanje, a to je za svaki život u konačnici rastakanje u neorganskoj materiji ravnodušnog, besciljnog ekosistema planete.

S druge strane, početak – naš početak, ljudski početak – inherentno je snabdeven Erosom: na ovaj svet dolazimo s određenom količinom „sirove“ životne energije koju obnavljamo hraneći se, uživajući u seksualnim aktivnostima, telesno vežbajući itd. Možemo ovaj princip označiti, po mišljenju istoričara psihoanalize Arnolda Dejvidsona,²⁰ i kao *instinkt*, kako bismo ga pojmovno razdvojili od *nagona*. Prvi predstavlja upravo prirodni energetski potencijal koji dobijamo rađanjem, dok nagoni nastaju tek posledično, u interakciji sa okolinom, pre svega se proizvode „triangulacijom“ unutar porodičnog okvira, složenim interakcijama deteta između majke i/ili oca. Kako je seksualna energija samo *jedna komponenta* Erosa, ona se naknadno vezuje za svoj *objekat* i formira specifičan *cilj* i tako od nediferenciranog instinkta postaje jasno usmeren nagon.

U „Čovečjem seksualnom životu“ Frojd upravo navodi koliko raznovrsnih takvih tendencija poprima seksualna želja, a homoseksualnost, odnosno izbor objekta istog pola, predstavlja inverziju jedino ako pretpostavimo ono što Frojd upravo razgrađuje – da je instinkt života inherentno posednut genitalnim objektom i prokreativnim ciljem seksualnosti. U tome, po Arnoldu Dejvidsonu, leži relevantnost Frojdovog preloma, raskida sa prethodnom paradigmom mišljenja seksualnosti koja se implicitno podrazumevala. Na taj način, dekonstruisana je i „perverzija“, jer nema unapred zadate norme od koje bi seksualni objekat ili cilj odstupio. U vezi sa ovakvom koncepcijom nagona čini se, na prvi pogled, da nema nikakvih problema u pogledu upražnjavanja bilo kakvih seksualnih aktivnosti.

19 Artur Šopenhauer *Svet kao volja i predstava* (Beograd: Grafos, 1990).

20 Arnold Dejvidson, „Kako pristupiti istoriji psihoanalize: Čitanje Frojdove *Tri rasprave o teoriji seksualnosti*“ u: *QT, časopis za kvir teoriju i kulturu*, Centar za kvir studije (2011), 52–86.

Međutim, dve stvari ograničavaju nesputanu praksu „perverzije“. Prvi je problem etičke granice i Frojd, za razliku verovatno najvećeg seksualnog libertinca Markiza de Sada i njegovih pozicija izloženih u *Filozofiji u budoaru*,²¹ s pravom ne dozvoljava ubistvo u kontekstu realizacije nekrofilnih tendencija.²² Drugi je problem društvenog prihvatanja „perverzije“ – jasno je da simptomi koje imamo kada pripadamo grupama ljudi koji odstupaju od heteroseksualne norme proizvodi moralno proskribovanje erotskih praksi koje iz takve orijentacije proizilaze. Frojd pokušava da objasni da se sa tim malo šta može učiniti: nagon je zalemljen za svoj objekat odnosno cilj i ne može se promeniti. To važi i za homoseksualnost te u *Pismu američkoj majci*, on dodatno precizira:

Moleći me za pomoć, Vi mislite, pretpostavljam, da li ja mogu poništiti homoseksualnost i učiniti da je zameni normalna heteroseksualnost. Odgovor glasi, opšte uzevši, da ne možemo obećati da se to može postići. U određenom broju slučajeva uspeli smo u razvoju uništenih začetaka heteroseksualnih tendencija koje su prisutne u svakom homoseksualcu, ali u većini slučajeva to više nije moguće.²³

Pored toga što u ovom citatu opet nalazimo pretpostavku o „izvornoj biseksualnosti“, primetimo i to da ona može vrlo dobro da se uklopi u širi pojam instinkta kao nečeg bez jasnog cilja (jer ne pretpostavlja pol) i da se vidi kao početna faza u razvoju Frojdovog mišljenja instinkta – ona može da se dovede i u vezu s manifestacijom polimorfne perverzije kod deteta. Još uvek nediferenciran instinkt sada se obrazuje kroz svu raznovrsnost seksualnog istraživanja deteta na sebi i van sebe i posredstvom takvih interakcija izgrađuje se složena seksualna orijentacija jedinstvena za svaku individuu.

Dečija seksualnost kao (polimorfno) „perverzna“ i pedofilija kao sasvim „neperverzna“

Posledice ovakvih nalaza – detaljno vidljive i u slučaju „Malog Hansa“²⁴ – vode preoblikovanju predstave o deci kao o aseksualnim anđelima, te se na prvi pogled mogu pročitati kao afirmacija pedofilije – za šta su i bili optuživani psihoanalitičari.²⁵ Mogli bismo reći: ako deca imaju seksualnog života, zašto ne bi opštili sa odraslim? Međutim, to je iz perspektive psihoanalize promašeno pitanje: dečija seksualnost predstavlja istovremeno *sponu i prelom* u odnosu na seksualnost „zrelih“. Nešto iz formativnog detinjstva prenosimo u

21 Markiz de Sad *Filozofija u budoaru* (Beograd: Rad, 1989).

22 Frojd se toga inicijalno užasava tokom predavanja, zadržavajući na početku izlaganja moralistički otklon, kao da je i sam još nespreman da uđe u naučni diskurs kome se kasnije, kao što je već rečeno, subverzivno prepušta.

23 Ernest Džons, *Život i delo Sigmunda Frojda* (Novi Sad: Matica Srpska, 1985), 368.

24 Sigmund Frojd, *Mali Hans* (Beograd: Čigoja štampa, 2003).

25 Ona se često, naročito u javnom diskursu, dovodi u vezu sa homoseksualnošću. Ovo će biti od značaja za dalji tok argumentacije.

odraslo doba, ali se ulaskom u pubertet seksualnost višestruko menja, od telesnog nivoa do „zrelosti“ shvaćene kao mogućnosti da odgovorno upotrebljavamo sopstvenu i tuđu seksualnost. Reč je, dakle, o tome da su seksualnost dece i odraslih generalno dva povezana, ali višestruko nekompatibilna diskursa.

Takođe, ideja „prljanja“ detinjstva koje više nije tako svetačko već daleko više ispunjeno seksualnim užitkom nosi antipedofilski karakter baš zato što razara popularnu predstavu na kojoj se delimično i temelji seksualna privlačnost dece kada je reč o pedofilskoj želji. Po ispovestima nekih od njih, upravo je nevinost ta koja ih privlači. Na internet forumu *Quora*, samoidentifikovani pedofil, katolik i psiholog Serđo Kortez kaže:

Privlače me deca ne zato što želim da im naškodim, već zato što ih volim. Ona imaju tu posebnu mekoću, krhku nežnost zbog koje izgledaju kao mali anđeli. Njihova ćosava tela su topla, a njihove nevine oči i dubina koju poseduju kao da gledaju u samo Nebo. Ona su čudesna, neukaljana, čista i slatka. Kako je moguće ne voleti ih?²⁶

Jasno je da je ovakva slika deteta lišena bilo kakvog upliva „polimorfne perversije“, kao i da je etički idealizovana: treba li podsećati da deca mogu biti i zla, sebična i okrutna – pardon, ne samo da mogu, već često jesu upravo takva (u nekim aspektima svog ponašanja, dakako)? Drugačiji, ovoj fantaziji suprotstavljen naučni diskurs može potencijalno dekonstruisati ovakvu želju, ukoliko je dovoljno rasprostranjen da „uđe u narod“, poput nekih drugih psihoanalitičkih koncepata – imena koji su postali opšte mesto, kao što je „nesvesno“, „neuroza“, „odbrambeni mehanizam“ itd.

Za razliku od dotadašnjih viđenja dece – onog Dekartovog gde je ono prelaz između psa i čoveka koje treba dresirati i Rusoovog sa kojim počinje „prosvetiteljski“ odnos prema deci – gde ona jesu čista i nevina u svom prirodnom stanju, ali ne manje vredna od odraslog i treba ih sa poštovanjem vaspitavati, dolazi Frojđov gest koji se kritički odnosi prema takvim predstavama. Kod njega najranije obrazovanje seksualnosti predstavlja ono što je formativno za subjekat, obeležavajući i njegovu misao – seksualnost je uvek prisutna kao nesvesni deo odnosno *druga scena* – koji konstituiše fenomene svesti, pa i mišljenje, ma koliko taj uticaj bio sublimiran.²⁷

Rusoova koncepcija stoji u vezi s onim što danas prepoznajemo kao široko raširenu percepciju dece – kako im dajemo sve više digniteta, sve više su izjednačena sa odraslim, tako da se nejednakost između odraslog i deteta postepeno gubi. Ovaj trend posebno je vidljiv u zaštiti dece od zlostavljanja u npr. skandinavskim zemljama, gde se često prijavljuje roditeljsko nasilje nad decom. Svakako ga treba podržati u delu praktičnog sprečavanja zlostavljanja, ali izjednačavanje dece i odraslih, pored toga što infantilizuje odraslog, čini

26 <https://www.quora.com/What-motivates-pedophiles-Why-are-they-sexually-attracted-to-children> (poslednji put pristupljeno 14. 12. 2019).

27 I sam autor ovog teksta to najbolje oseća baš u ovom trenutku – bez libidne investicije u pisanje ovog teksta, strasne i snažne, ne bih napisao ni jedan jedini red, a misao se ne bi – relativno tečna i povezana – slivala na ekran mog računara.

dete odraslijim, ne ume jasno da uspostavi distinkciju na kojoj Frojd insistira kada je reč o relaciji dečija seksualnost – seksualnost odraslih, a u tom „pre-ranom sazrevanju“ deteta potencijalno nudi paradigmatu koja može opravdati (seksualno) nasilje: nije li dete – ma gde bila starosna granica koju postavljamo – sada to koje ima prava da odlučuje o sopstvenim erotskim delatnostima, i nije li to sve vidljivije u rastućoj tendenciji snižavanja tzv. *age of consent*?

Smisao ove analize jeste da pokaže da se „osvetljavanjem predrasuda kojekao senke razgona luča filozofije“ kako je De Sad voleo da kaže, ono što zdravorazumski izgleda kao promocija pedofilije zapravo predstavlja sredstvo za njenu dekonstrukciju, a ideologija mera sprečavanja nasilja koja se zasniva na čistoti i zrelosti deteta može „podzemnim tokovima“ omogućavati upravo ono protiv čega se deklarativno bori. Navedeno dobro pokazuje primer srpskog bračnog para u SAD kome su 2010. godine privremeno oduzeta deca na osnovu slika iz porodičnog albuma gde su ona bila naga u dobi između četiri i pet godina. Kako je tada izjavio Žarko Korać, pozivajući se na kulturne razlike koje dobrim delom konstituišu percepciju šta je seksualno uznemiravanje, nije bilo ni reči o pedofiliji, jer je to za „naše“, balkanske prostore uobičajeno.²⁸ Roditelji su na kraju oslobođeni optužbe, ali je šteta nesumnjivo načinjena i njima i deci – moralna panika koja se širi danas oko (dečije) seksualnosti i svuda vidi nasilje nesumnjivo je bila konstitutivna za ovaj događaj. Nama, novim viktorigancima, na grbu seksualnosti više ne stoji do grla zakopčana kraljica, ali je to svakako „ime“ – i sve ono što to ime reprezentuje – ime Donalda Trampa.

U kakvoj su vezi ova panika i Frojdova otkrića? Pedofil je, pre svega, esksternalizacija incestuozne želje koja neminovno kruži unutar porodice, figura u koju se projektivno upisuje incestuozna želja. Setimo se Edipovog odnosno Elektrinog kompleksa, ključne razvojne faze, želje koja poseda fazu dečije seksualnosti usmerenu na roditelje. Incest-tabu, kao univerzalno prisutan kulturni razdeobnik od prirodnog stanja, kako zaključuje Levi Stros u *Strukturnoj antropologiji*²⁹ pokušavajući da Frojdom otkriću podari transkulturni smisao – pokazuje da preusmeravanje želje van porodičnog trougla jeste upravo ono što nas uvodi u kulturu jer internalizujemo ovu zabranu, te se tako, još jednom, naši nagoni dodatno *denaturalizuju*.

Takođe, njega krše ponajviše baš očevi nad sopstvenim kćerima, što pokazuju i istraživanja u Srbiji³⁰ – i to ne zato što su pedofili, već zato što su deca najmanje zaštićena i predstavljaju najlakše žrtve. „Majke ubojice i incestuozni očevi, koji su beskrajno više sudelovali u tome od pedofilskih ubojica,

28 https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=12&dd=20&nav_category=12&nav_id=480642 (poslednji put pristupljeno 13. 11. 2019).

29 Claude Lévi-Strauss, *Strukturalna antropologija* (Zagreb: Stvarnost, 1989).

30 „U periodu od septembra 2009. do septembra 2014, zabeleženo je u proseku sedam prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja nad decom nedeljno, podaci su Incest trauma centra. U 100 odsto slučajeva počinitelj je bio detetu poznata osoba. U 78 odsto slučajeva počinitelj je bio član porodice, najčešće biološki otac. Devojčice su bile najčešće mete.“ <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-50224335> (poslednji put pristupljeno 13. 11. 2019).

teško se mogu naći u na idiličnoj slici obitelji kojom želimo predstaviti nada-sve čudesan odnos roditelja-građana i njihovih anđeoskih mališana.³¹ Tako zaključujemo da je ime „pedofilije“ pogrešno, odnosno da se sinonimno koristi za seksualno nasilje nad decom, te da je stvarna pedofilija još jedna „sastavnica generičke seksualnosti“, još jedna mogućí ishod koji sami subjekti, nosioci ovakve želje ne biraju, već im se kao objekat, kao i svim drugima, nameće formiranjem izbora u nesvesnom. Naravno, sve seksualne prestupnike treba strogo kažnjavati, ali to opšte mesto oko koga postoji konsenzus zapravo ne rasvetljuje ništa, dok psihoanaliza nudi objašnjenje, kao i potencijalni izlaz.

Kako se u ovu priču na kraju upliće homoseksualnosti Tanatos, sa kojim smo počeli? Setimo se da je Frojd prvo odstupanje u „Čovečijem seksualnom životu“ od onoga što se uzima kao normativ, a stoji u vezu sa prokreacijom, naveo inverziju seksualnog instinkta ka istom polu. Sa druge strane života nalazi se smrt: ako se ta „jalovost“ povezuje sa homoseksualnošću – a to se čini bar od konstitutivnog pisma Biblije za judeohrišćansku civilizaciju što danas često koriste neki zvaničnici Srpske pravoslavne crkve kada nas podsećaju da se „svako drvo, koje ne rađa dobra ploda, seče i u vatru baca“³² – onda Frojdova intervencija, koja homoseksualce vidi kao one koji su „često – ne uvek – besprekorno obrazovani, intelektualno i etički visoko razvijeni“³³ te „mnoge veoma poštovane ličnosti starih i modernih vremena su bile homoseksualci, nekolicina najvećih su među njima (Platon, Mikelandelo, Leonardo da Vinči itd.)“³⁴ u stvari istopolnu želju sagledava kao najsublimalniji zamajac stvaralaštva koje proizvodi kulturnu nadgradnju, što po Badiuu dovodi do Frojdovog otkrića „onoga što je u strogom smislu kreativno u homoseksualnoj komponenti mišljenja.“³⁵ Dakle, „homoseksualnost“, najjednostavnije rečeno, nije smrt, nego večni život civilizacijskih dostignuća izdignut iznad repetitivnih ciklusa prirodnog sveta, fizičkog i biološkog.

Kako sam već rekao, imenu homoseksualca se pripisuje i pedofilija, jer je i ona smrt života u najranijem obliku, napad na tek rođeni život deteta. Frojdova ideja etičnosti homoseksualca i tu vezu uspešno dekonstruiše, jasno iznoseći incestuoznu želju kao ono koja obeležava relacije porodične trijangulacije. Njegova dodatna revolucionarna anticipacija da je istopolni Eros nezvan sa telesnim specifičnostima nastavlja se na drugu ideju koju nećemo detaljnije razrađivati. Samo ćemo je konstatovati. Frojd, u nastavku poslednjeg citata, dodaje da homoseksualci „naravno nisu nikakav ‘odbir’ čovečanstva, već kod njih ima u najmanju ruku isto toliko individua manje vrednosti“³⁶ što upućuje da on već tada izlazi iz dihotomije homo/heteroseksualno, što će

31 Alain Badiou, „Križa seksualnosti“ u: *Stoljeće*, 75.

32 Evandje po Mateju, 7:15–20 (prevod Emilijana Čarnića).

33 Sigmund Frojd, *Uvod u psihoanalizu*, ODSF, tom 2 (Novi Sad: Matica srpska, 1976), 284.

34 Ernest Džons, *Život i delo Sigmunda Frojda* (Novi Sad: Matica srpska, 1985), 368.

35 Alain Badiou, „Križa seksualnosti“ u: *Stoljeće*, 72.

36 Sigmund Frojd, *Uvod u psihoanalizu*, ODSF, tom 2 (Novi Sad: Matica Srpska, 1976), 284.

se u decenijama koje nadolaze posebno tematizovati unutar teorije društvene konstrukcije počevši od kasnih šezdesetih godina i kvir teorije u nastanku, u razdoblju poznih osamdesetih godina prošlog veka.

Zaključak: seksualnost inicijalno dolazi od prirode, ali na kraju krajeva nije prirodna

Frojd je, dakle, samosvesni revolucionar kada je reč o građanskom moralu, figura koja je temeljno uzdrmla i nepovratno promenila naše shvatanje (homo)seksualnosti u 20. stoleću. Odgovoran u idejnom smislu za seksualnu revoluciju – ne *samo* on, naravno, ali *i* on – osnivač psihoanalize donosi otkrića u vezi s erotskim područjem koja izazivaju i u 21. veku najrazličitije otpore; pokušaje da se revidira izvorno Frojdovo otkriće npr. dečije seksualnosti i svih njenih manifestacija; redukciju nekih fenomena za koje bečki analitičar drži da nisu posredovani kulturom upravo na učinke određenih specifikuma civilizacije, a ne na relativno autonomnu sferu infantilne seksualnosti – kakva je višestruko osporavana „zavist zbog penisa“ koju takođe pominje u „Čovečijem seksualnom životu“ – čije samosvojne mehanizme otkriva upravo psihoanaliza. Kako god stajalo sa tim nesumnjivo spornim postavkama – a debata oko njih traje već preko jednog veka, posebno unutar feminizma i kritika koje on neretko opravdano upućuje Frojdu – za nas je najznačajnije da je Frojd *denaturalizovao seksualnost kao takvu*, otvarajući prostor da istopolni odnosi više ne budu gurani u područje abnormalnog ili isključivo vezanog za nagon smrti (raznopolni subjekti su takođe prožeti Tanatosom).

Na taj način Frojd je pokazao da Eros ne podrazumeva nikakav unapred zadati (prokreativni) cilj, već je on produkt složenih porodičnih uticaja na dete koje obrazuje jedinstvenu seksualnu celinu koja je uvek-već više od svodljivog na standardnu savremenu trihotomiju homo/bi/heteroseksualnost kroz čiju rešetku-prizmu danas dominantno vidimo naše erotske dispozicije.

Bibliografija:

- Aristotel *O pesničkoj umetnosti* (Beograd: Dereta, 2015).
- Badiou, Alain, „Križa seksualnosti“ u: *Stoljeće* (Zagreb: Antibarbarus), 2008, 69–80.
- Dejvidson, Arnold, „Kako pristupiti istoriji psihoanalize: Čitanje Frojdove *Tri rasprave o teoriji seksualnosti*“ u: *QT, časopis za kvir teoriju i kulturu*, Centar za kvir studije (2011), 52–86.
- De Sad, Markiz, *Filozofija u budoaru* (Beograd: Rad, 1989).
- Džons, Ernest, *Život i delo Sigmunda Frojda* (Novi Sad: Matica Srpska, 1985).
- Frojd, Sigmund, *Tumačenje snova*, ODSF, knj. 6 i 7 (Novi Sad: Matica srpska, 1976 [1900]).
- Idem*, *Tri rasprave o seksualnoj teoriji*, knj. 4 (Novi Sad: Matica srpska, 1976 [1905]).

- Idem, Mali Hans* (Beograd: Čigoja štampa, 2003 [1909]). U Standardnom izdanju: S. Freud,
- “Analysis of a Phobia in a Five-Year Old Boy” [1909], in SE, vol. 10, 1–149.
- Idem, Paranoja i homoseksualnost* (Beograd: Čigoja štampa, 2003 [1911]). U Standardnom izdanju: S. Freud, “Psychoanalytic Notes on an Autobiographical Account of a Case of Paranoia (Dementia Paranoides)” [1911]. in SE, vol. 12, 1–81.
- Idem, Uvod u psihoanalizu*, ODSF, tom 2 (Novi Sad: Matica srpska, 1976 [1916–1917]).
- Idem, S one strane principa zadovoljstva, Ja i Ono* (Novi Sad: Svetovi, 1994 [1920 i 1923]).
- Gatari, Feliks, Žil Delez, *Anti-Edip. Kapitalizam i shizofrenija* (Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1990).
- Kant, Imanuel, „Odgovor na pitanje: 'Šta je prosvetćenost?'“ u: *Um i sloboda – spisi iz filozofije istorije, prava i države* (Beograd: Časopis ideje, 1974), 43–48.
- Kinsey, Alfred C., Wardell B. Pomeroy, Clyde E. Martin, *Sexual Behavior in the Human Male* (Philadelphia: W B. Saunders 1948).
- Lévi-Strauss, Claude, *Strukturalna antropologija* (Zagreb: Stvarnost, 1989).
- Šopenhauer, Artur, *Svet kao volja i predstava* (Beograd: Grafos, 1990).